

BİBLİYOGRAFYA

ROBERT MANTRAN, İstanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle (Essai d'histoire institutionnelle, économique et sociale). 737 pp. et 8 planches, 14 Cartes, 5 graphiques, 1 tableau. 1962 Paris.

Yeniden kurulmuş addedilebilecek bir şekilde iskân ve imarı, dinî ve sosyal bakımlardan teşkilâtlandırılması ve asırlar boyunca göz kamaştıran bir san'at, kültür ve ticaret merkezi halinde gelişmesi imkânlarının sağlanması, Türk tarihinin en büyük ve paydar eserlerinden biri olan İstanbul şehrinin tarihi hakkında sistemli bir araştırma mahsulü ilmî neşriyatın azlığı, tarihçiliğimizin şimdiye kadar içinde mahbus kaldığı dar görüş ve şemaların kısırlığı hakkında üzüntü verecek bir olaydır.

Bu sebeple, genç Fransız tarihçisi Robert Mantran'ın 17 nci asrın ikinci yarısında Türk İstanbul'u müesseseleri, iktisadî ve sosyal hayatı ile ve ileri bir tarih anlayışıyla incelemekte olan bu eserini, büyük bir memnuniyetle karşılamamız lâzımgelir.

Mukaddemesinde belirtildiği üzere, tetkik mevzuumuz eserin hareket noktası, XVII nci asrın meşhur Türk seyyahı Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinin birinci cildinde İstanbul'un esnaf teşkilâtı ve iktisadî müesseseleri hakkında, devri için inanılmıyacak kadar ileri bir görüş ve anlayışla bol bol verdiği istatistikli bilgiler olmuştur. Fakat Evliya Çelebi'nin eseri hakkında ciddi tenkidli araştırmaların yapılmamış olması yüzünden, seyyahın diğer bazı yakıştırma ve gevezeliklerle karıştırılarak ciddiye alınmamış olan bu rakamlar, Mantran'ın eserinde ilmî kalıplara dökülerek ve diğer kaynaklarla kontrol ve mukayese edilerek yeni bir kıymet ve mâna kazanmıştır.

Aynı mülâhazaları, Mantran tarafından yakından takip edilmiş olan, İstanbul Etüdüleri'nin son zamanlardaki büyük üstadı ve maalesef takipçisiz kalan öncüsü Osman Nuri (Ergin) in meşhur eseri *Mecelle-i Umûr-ı Belediye* için de ileri sürebiliriz. Bu suretle, her şeyden evvel şimdiye kadar Türk İstanbul'un sosyal ve ekonomik tarihi için zengin bir malûmat hazinesi olarak yalnız mahdud

bir mütehasşıs lar zümresi tarafından tükenmeyen bir zevkle mü-
racaat edilen bu kaynakların, ilmî metodlarla tahlil, tenkid süzgeçle-
rinden geçirilerek ve tamamlanarak daha sistemli ve mânalı bir şe-
kilde ve yabancı bir dilde çok daha geniş bir okuyucu kütlesine mal
edilmiş olduğu söylenebilir.

Prof. Mantran'ın XVII nci asrın ikinci yarısında Türk İstan-
bul'un iktisadî ve sosyal bir tablosunu çizmek nev'inden giriştiği
bu büyük teşebbüste, eserine ayrı bir kıymet ve orijinallik veren ta-
raflar da mevcuttur.

Evvelâ iyi bir Türkolog olarak yetişmiş olan müellif, bu tari-
hin kaynaklarını büyük bir ehliyet ve salâhiyetle kullanabilecek
bir durumdadır. Türk arşivlerinin, bilhassa yabancılar için, aşılmaz
gibi gözüken tertip ve tasnif noksanlarını, lisan ve paleografi müş-
küllerini yenerek oldukça kısa bir müddet içinde bu arşivlerin nere-
lerinden, ne şekilde faydalanmanın mümkün olabileceği hakkında
güzel örnekler de verebilmiştir. Aynı kolaylıkla Venedik ve Fransız
arşivlerinin zengin vesika koleksiyonlarından, sefir veya konsolos
raporlarından ve bilhassa yabancı seyyahların Türkiye hakkındaki
notlarından faydalanmış olması ve bu kaynaklarla Türk memba ve
vesikalarını kontrol etmiş bulunması da, Mantran'ın eserine ayrı
bir zenginlik ve sağlamlık vermiş bulunmaktadır.

Tetkik mevzuumuz eserin birinci kısmında (p. 15 - 178) şehrin
coğrafi ve stratejik mevki, iskânı, nüfusu; muhtelif semtlerin husu-
siyetleri, sarayların, iş yerlerinin, ticarî müesseselerin ve ikamet-
gâhların topografik dağılımı, foburglar ve nihayet şehrin idarî ve
adli taksimatı incelenmiş ve lüzumlu görülen hallerde bu maksatla
tertiple edilmiş harita ve plânlar kullanılmıştır. Bu kısımda bilhassa
yabancılarla azınlıkların oturduğu mahalleler, yeni ve zengin malû-
matla ve oldukça etraflı bir şekilde tetkik ve tesbit edilmiştir.

İstanbul'un iktisadî hayatına tahsis edilmiş olan ikinci bölüm
(p. 179 - 514) kitabın en zengin ve büyük kısmını teşkil etmektedir.
Bu kısımda şehrin işesinin ortaya koyduğu doktrin ve teşkilât me-
seleleri, işe maddelerinin tedarik, sevk ve tevzi usulleri ve coğrafi-
yası; ticaret metodları, ticaretde kullanılan para çeşitleri ve bu çe-
şitlerin karşılıklı kıymet münasebetleri oldukça etraflı bir şekilde
tetkik edilmiş, yeni kaynakların ışığı altında bu mevzuda türlü me-
seleler vaz' ve münakaşa edilmiştir. Para kıymetinin düşürülmesi,
sikke tağşişi ve tecdidi usulleri, yerli ve bilhassa yabancı paralar

üzerinde yapılan hileli şanj muameleleri ve bu malî sipekülasyonların devlet merkezi dev - şehrin iktisadî, içtimaî ve hattâ siyasî hayatı üzerindeki tesirleri yeni malûmat yardımıyla çok iyi etüd edilmiştir.

İstanbul şehrinin iktisadî hayatının idare organ ve kadroları, kadı, muhtesib ve ajanları için kitapta geniş bir yer ayrıldığı gibi; narh usulleri ve esnaf cemiyetlerinin nizam ve teşkilâtı, ordu ve esnafın münasebetleri mevzuları da türlü bakımlardan yeni bilgilerle aydınlatılmıştır.

Yabancı tüccarların İstanbul'daki durumu, kapitülasyonlar rejiminin ihdası ve gelişimi, milletlerarası ticaretin tâbi tutulduğu kayıd ve şartlar, bu ticaretin hacmi, usulleri ve maddeleri hakkında zengin bilgiler verilen üçüncü bölüm (p. 515 - 625) ise, kanaatimizce kitabın en orijinal ve kıymetli bahislerini ihtiva etmektedir.

Diğer taraftan müellif, İstanbul gibi zengin bir tarih hazinesi olan bir dev-şehrin hayatının 40-50 senelik bir devresine tuttuğu ışık huzmeleriyle yalnız bir şehrin değil, bu şehirle birlikte bütün imparatorluğun büyük bir çöküş ve intikal devrinin eşliğinde arzettiği bütün zaaf ve maraz alâmetlerini de gözden geçirebilmiştir. Bu bakımdan Prof. Mantran'ın XVII nci asrın ikinci yarısında İstanbul şehrinin içtimaî ve iktisadî hayatının renkli bir anotomisini çizmek gayesiyle kaleme aldığı eser, bu şehrin hayatı arkasından Osmanlı İmparatorluğu ekonomisinin yabancı milletlerin tâbiyet ve vesayeti altına giriş şartlarının nasıl hazırlanmış olduğu ve bu işde memleketi idare edenlerin zihniyet çarpıklıkları ile yabancı tüccarın *speculation* hırslarının ve gün geçtikçe tebaalarının ticarî menfaatleri arkasından askerî ve diplomatik kuvvetlerini daha fazla hissettirmeğe başlamış olan yabancı devletlerin emperyalist siyasetlerinin ve İmparatorluğun iktisadî yıkılışında yabancı devletlerle iş ve kader birliği yapmış olan azınlıkların mes'uliyet hissesini tayine yaracak malûmatı bir araya toplamış bulunmaktadır.

Tarihimizle ilgili bu kadar mühim meseleleri, böylesine geniş bir plânda vaz' ve münakaşa etmek imkânlarına sahip olan müellifin, eserini muayyen bir zaman süresi içinde mutlaka bitirmiş olmak mecburiyetiyle, araştırmalarını 40 - 50 senelik kısa bir devre inhisar ettirmiş olması şüphesiz ki noksanlarını hissettirmektedir. Tetkik mevzuu meselelerin mahiyet ve şümülünün daha iyi anlaşılabilmesi için bir kaç asırlık vak'aları ihtiva eden daha geniş bir

plân içinde daha çeşitli ve zengin bir malzeme yığını ile hâdiselerin gelişme şartlarının daha uzaktan takip edilmesine ihtiyaç olacağı aşikârdır. Bu eserle, daha şimdiden Türkiye tarihinin salâhiyetli üstadlarından biri olduğunu isbat etmiş olan Prof. Mantran'dan bunlardan sonra daha da sağlam eserler beklediğimizi belirtmek isteriz.

Ö. Barkan